

היכן נמצאים כל הדברים שחסרים עדיין

מאת ראובן מירן

מוסף ספרים, עיתון "הארץ", 24.9.2003

בדומה לאהבה, גם היצירתיות נובעת מתחושת רעב, חסר, הרגשה של העדר, ואמונה פנימית חזקה ולרוב לא רציונלית בקיומו של משהו שיוכל להשביע ולמלא את החסרים הסמויים. מי שחי בתחושת שובע וחושב שיש לו הכל ולא חסר לו דבר, אינו יוצר דבר. מי שחושב עצמו לחכם שראה, יודע ומבין הכל, אינו טורח לחפש דבר חדש, כי הכל הרי כבר ישנו. אדם כזה חי ב"ארץ היש", וחושב, ברוב כסילות, שגבולותיו מכילים הכל. רק מי שחי בתחושת אי-שלמות מוגיע את מוחו לבו ומחפש ללא הרף אותו "משהו" חסר, את הדבר החדש שיעשיר את "ארץ היש" ויעצים את נכסיה. כמו סר אייק ניוטון, למשל "מליוני בני אדם ראו במשך השנים הרבה תפוחים נושרים מעצים- אבל רק ניוטון שאל את עצמו: מדוע?" אמר פעם ברנרד מכס ברוך, איל-כספים אמריקאי ויועצם של שלושה נשיאים אמריקאים בין שתי מלחמות העולם.

בדיוק כמו בפילוסופיה, המונעת בראשיתה ע"י הספק, נקודת המוצא של היצירתיות היא השאלות ה"קטנות" והטורדניות האלה: מדוע קורים הדברים כפי שהם קורים ומה ניתן להפיק מהבנת התופעות על מנת להעצים את סיכויי ההישרדות, לשפר את איכות הקיום ולהגיע אל האושר. מכאן מתחיל החיפוש הפעיל, כלומר היצירתי, אחר התשובה. ברור איפוא שהיצירתיות היא אחת התופעות העתיקות ביותר בתולדות הציוויליזציה האנושית, והיא נובעת מהצורך האינהרנטי לאדם לחפש תשובות ומשמעויות הקיום האנושי בהיבט של הדברים החסרים – ושתמיד יחסרו לו.

אבל היכן נמצאים כל אותם הדברים החסרים עדיין- ויחסרו תמיד, אני מקווה- ב"ארץ היש"? כמובן שב"ארץ האין". או, כפי שמייטיב לבטא זאת חיים שפיר בפתח הסיפור החרוז והיפה מפרי עטו השנון, אך העטוף בתום-לב חביב: "ארץ היש, כך פתח המספר, היא כל הדברים שינשם. אך יש אחרת גדולה עוד יותר(...) של כל הדברים שאינם (...) הרי כל מה שיש כבר, סח הזקן, היה עוד מקודם בארץ האין, אך באין יש יותר (אם אפשר כך לומר), כי באין נמצאים גם דברים שיגיעו ליש רק מחר" (עמ' 10 – 11). ברוחם של הלוגיקנים הסופיסטים, לואיס קרול וקרל פופר, מצליח שפיר להעביר את המסר היצירתי- ביקורתי העמוק ברמה המובנת לילד ולמבוגר גם יחד, וזאת באופן חף מכל עילגות או זילות; כל מה שצריך לעשות מי שרוצה להוסיף משהו חדש ומקורי למה שכבר קיים, כלומר ליצור, זה לנטוש את ארץ היש, לחצות את הגבול ולחפש "מחשבות חדשות" בארץ האין.

אבל זה לא פשוט כל כך. "וקורה לפעמים שגם שם הם עוברים משברים ותקופות חלשות, תקופות שבהן יש מעט מבקרים, תקופות שכמעט לא רואים שם סופרים, אולי שני ציירים, קומפוזיטור אחד, אך באופן כללי – יובש מוחלט. אז במקום שיבואו לקחת אותך, צריכות מחשבות חדשות ללכת ליש בעצמן" (עמ' 10 – 12). ועכשיו זה מסתבר עוד יותר. כי לחדור לארץ היש אינו עניין של מה בכך, ודרכה של מחשבה חדשה אינה סוגה בשושנים בארץ שבעה, יהירה, מלאה בחשיבות עצמית, זחוחה ונינוחה, שמרנית וקופאת על שמריה. בארץ הזאת יש "רק שלוש משפחות: ותיקות, חשובות, מוצלחות. וכדי להיחשב שם, בארץ הזאת, צריך להיות מבקר או חבר של אחת משלושתן לפחות" (עמ' 14).

קשה להתכחש לאלגוריה המתייחסת לארץ כה מוכרת, שבה מחשבה חדשה אחת עזבה את ארץ האין ופנתה בתומה לשומר המופקד על גבול ארץ היש: "אני מחשבה חדשה, אבל יש לי המון דברים להגיד אם אוכל לקבל הזדמנות ותפקיד". השומר משיא לה עצה "מועילה": "לכי בתחילה ותני כבוד לבית מחשבות חשובות" (עמ' 18). המחשבה החדשה החמימה עשתה זאת, אך בכניסה לבית ה"מחשבות החשובות" תלוי השלט: "ישיבה בנושא חשוב. לא להפריע אם העניין לא דחוף" (עמ' 20).

המחשבה החדשה אינה אומרת נואש ומעזה להפריע לישיבה, אך נתקלת בגישה פורמליסטית נוקשה מצד ה"מחשבה החשובה", הקובעת שלמחשבה חדשה נדרשת ועדת קבלה. "ועדה זו מלכודת, ידוע מזמן, כולם מדברים אך לשמוע אין מי שמוכן. בעיקר לא את זה שהוזמן..." (עמ' 28). מבוישת ועצובה יצאה המחשבה החדשה ובלבה קצת כעס והחלטה שהיא עצמה אינה רוצה להיות מחשבה חשובה: "מי בכלל צריך אותן, סתם מחשבות שחשובות את עצמן", היא חושבת לעצמה כמו כל דחוי בעל כבוד עצמי וניצוץ מרדני, ואז היא פונה ל"בית המחשבות המוצלחות", שם היא מצפה, נרגשת כולה, ליותר הבנה.

היא דופקת על הדלת, מציגה את עצמה ושואלת בעדינות אם תוכל לקבל כאן עבודה. "עבודה יש תמיד", משיבה המחשבה המוצלחת בפתח, "הבעיה היא מקום... המקום מפוצץ כבר מרוב מוצלחות, אך ספרי, ילדתי, מה עשית עד היום, ונראה מה אפשר לעשות" (עמ' 36). אבל כמובן שהמחשבה החדשה לא עשתה עדיין ולא הוכיחה דבר, שהרי היא מחשבה חדשה, והיא רק "מחפשת היכן להתחיל" ובטוחה "שעם קצת סבלנות ומעט הדרכה" היא תהפוך ל"סיפור הצלחה". "זה יפה ונחמד השיבה המוצלחת, ואולי באמת גם נכון, אבל לבית מחשבות מוצלחות מתקבלים רק על סמך ניסיון" (עמ' 39).

ושוב, אותה תחושת תסכול ורוגז שגואה אט אט ומציפה את לבה של המחשבה החדשה: "אין פה טיפת תעוזה...זו ממש אפליה וסידור די מוזר, שהם רק מקבלים הצלחות של אתמול אבל לא הצלחות של מחר" (עמ' 42). נימת ייאוש מתחילה לכרסם אותה מבפנים, תחושת מלכוד. ואז היא מחליטה לפנות ל"בית המחשבות הותיקות" ולבקש שם עצה.

שם, כצפוי, אכזבה נוספת. המחשבה הוותיקה עייפה, "כבר מזמן לא עובדת" ורק מידי פעם "עוד נותנת עצה עתיקה לאיזו מחשבה אובדת" (עמ' 48). "אז כיצד בכל זאת את עדיין ישנה?" שואלת המחשבה החדשה "כי אני הרוח ואני המסורת שעוברים משנה לשנה", משיבה המחשבה הותיקה, ואת סוף הסיפור האלגורי המהנה ומעורר המחשבה הזה ואת מוסר ההשכל הפילוסופי שלו אני משאיר לקוראים החשובים המוצלחים והותיקים כאחד. כמו גם את ההנאה מציריו היפהפיים של ארי רון המלווים את הספר ולהם ערך מוסף משל עצמם.